

Ivan Peklić

Matije Gupca 42, HR-48260 Križevci
ivan.peklic@kc.t-com.hr

Franjo Marković: Sveučilište kao duhovna lađa naroda

Sažetak

Djelatnost Franje Markovića uvelike je vezana za Sveučilište u Zagrebu. Marković je prvi dekan Filozofskoga fakulteta, njegov predavač od 1874. do 1914. godine te rektor Sveučilišta u Zagrebu. Predavao je Etiku, Estetiku, Psihologiju, Povijest filozofije, Pedagogiju i Logiku. Kao rektor vodio je brigu o školovanju mladih studenata, profesorima, kao i o materijalnom stanju Sveučilišta. Svoje stavove i razmišljanja o zadaćama koje bi Sveučilište trebalo imati izrazio je u svoja dva nastupna govora. U govoru »K Logici« održanom povodom otvaranja Sveučilišta 18. listopada 1874. godine naglasio je ulogu filozofije u oblikovanju domovine. Budući da je, prema Markoviću, filozofija jedna od prvih znanosti koju treba predavati na Sveučilištu, jasno je da je uloga Sveučilišta u oblikovanju nacionalne države nezaobilazna. U svom nastupnom rektorskom govoru »Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, održanom 19. listopada 1881. godine, Marković je istaknuo »da samo onaj narod, koji si je stekao domovinu misli, prisvojio si je čvrsto i svoju tvarnu domovinu«. Prikazat ću Markovićev doprinos u izgradnji hrvatskog Sveučilišta te iznijeti zadatke koje je pred njega postavio u kontekstu stvaranja moderne hrvatske države.

Ključne riječi

Franjo Marković, Sveučilište u Zagrebu, Markovićevi govori, uloga filozofije

Uvod

Nakon školovanja u inozemstvu kod profesora Roberta Zimmermanna, učenika Johanna Fridricha Herbarta, Franjo Marković vratio se u Hrvatsku i ponovno počeo raditi u zagrebačkoj Gimnaziji. Godine 1873. od Vlade Kraljevine Hrvatske Slavonije i Dalmacije dobio je dopust da napiše gimnazijsku čitanku iz hrvatskog jezika. Dopust je trajao do svibnja 1874. godine.¹ Nakon dopusta Marković se nije vratio u zagrebačku Gimnaziju, već je odlukom Vlade imenovan profesorom filozofije na Sveučilištu. U odluci je pisalo:

»Njegovo carsko kraljevsko i apostolsko Veličanstvo blagoizvolilo je previšnjim rješenjem od 27. travnja 1874. premilostivo imenovati Vas Veleučeni gospodine redovitim javnim profesorom za filozofiju teoretičku i praktičku i za povijest filozofije na fakultetu filozofičkom Sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu.«²

1

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU. Kutija XI., fascikla 59.

2

Isto.

Dana 25. svibnja 1874. godine³ ravnateljstvo zagrebačke Gimnazije prosljedi-
dilo je Markoviću spomenuti dopis kojim postaje dekan Filozofskog fakulteta
novoosnovanog Sveučilišta u Zagrebu.⁴ Pripreme za osnivanje modernog hr-
vatskog sveučilišta započele su još 1861. godine.⁵ Naime, tada je Strossmayer
svojim govorom održanim 29. travnja 1861. godine u Hrvatskom saboru prvi
dao poticaj za osnivanje Sveučilišta.⁶

Marković je istaknuo značenje logike za narod već u svom nastupnom dekan-
skom govoru »K logici«:

»Logika je, reć bi, krmilo na onoj putničkoj ladji, što no ju ljudski um otiskuje po bezkrajnoj
pučini misli događajâ i pojavâ put uvijek željno izgledne istine, dobrote i ljepote. I naš se je
narod dao za timi uzori, za kojimi ljudstvo kao za svrhom svojom teži; otkad je čovjek zaznao
za se, pokoja mu nema van u onom trudu, što mu ga zadaje ovo njegovo pregnuće za uzori
duhovnimi.«⁷

U spomenutom govoru naglasio je i ulogu filozofije u stvaranju domovine:

»I on [hrvatski narod], kao pridošlica, ulazi u njezin hram, pak ako narod naš uztraje za jedan
viek, bit će i on starosjedilac, priznani gradjanin toga duhovnoga svieta, a onda će biti, samo
onda, takodjer stalan sjedilac na ovoj zemlji, koju haran naziva svojom domovinom; ne zadržiš
svoje domovine tvarne, ako nisi stekao domovinu duhovnu: ova ti je jedini branik one.«⁸

U svom nastupnom rektorskom govoru »Filosofijske struke pisci hrvatskoga
roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.« 1881. godine Marković je
ponovio:

»Za stvaranje skupne narodne duševne osobitosti naše pridonieti će svaki svoj dielak i misli
starih naših filosofijskih pisaca, kad ih proučimo i narodnome životu pripojimo.«⁹

Dakle, Markoviću je bilo važno njegovanje filozofskog duha na Sveučilištu.
Na isto mislio je i Albert Bazala kada je, portretirajući Franju Markovića,
istaknuo da je Marković želio da filozofija bude kulturnim programom nar-
odne biti.¹⁰

Uvođenjem filozofije u život naroda obilježen je početak stjecanja prava hr-
vatskog naroda na kulturno i duhovno sudioništvo u zajednici europskih naro-
da. To je, kao što izvještava Ljerka Schiffler, omogućilo program filozofskog
studija i obrazovanja te odigralo značajnu ulogu u sustavnom i cjelovitom
istraživanju i proučavanju domaće filozofske tradicije i suvremenosti.¹¹

U svom rektorskom govoru Marković je dao zadatak i budućim studentima
Sveučilišta u Zagrebu:

»Sveučilištnoj mladeži nemogu na srce staviti njezinu zadaću odabranijimi riečmi od onih, ko-
jimi sbornik zakonâ od god. 1876 određuje, da je svrha sveučilištu njegovanje prave znanstven-
nosti i odgajanje prave značajnosti, i da se ima čast i dostojanstvo čitavoga zavoda i njegovih
djelovâ čisto uzdržati.«¹²

Uz to, Markoviću je bio važan odnos naroda i filozofije:

»Ništa vriedna ne nastaje ljudskim radom bez žive logične, estetične i etične težnje t.j. bez
filosofijske težnje. Pogledajmo one narode, kao: stare Helene, Franceze, Ingleze, Niemce, koji
najviše za filozofiju uradiše, i vidjet ćemo svezu njihova prosvjetnoga, društvenoga i državnoga
života sa filozofijskom težnjom. U Ingleza vidjeti Bacone, Locke, Mille, pa vidjeti državu nji-
hovu razgranjenu na svih pet dielova svieta. Drugdje vidimo, da se s nedostatkom filozofijske
težnje ujedno nahode i nedostatci društvenih i državnih prilika.«¹³

Markoviću je bilo važno osnivanje Sveučilišta. Prilikom njegova svečanog
otvorenja, on i Ivan Trnski napisali su prigodnicu »Vilinski dvori« objavljenu
1874. godine u *Viencu*.¹⁴ Dvije slike prigodnice u režiji Adama Mandrovića

prikazane su u Narodnom glumištu 18. listopada 1874. godine.¹⁵ U nastavku ću ukratko prikazati sadržaj svih triju slika.

Prva slika, »Grobničko polje«, govori o povijesti Hrvata, točnije o njihovu doseljenu na Grobničko polje. Likovi Buga i Vieka u razgovoru se prisjećaju slika iz hrvatske prošlosti, hrvatskih vladara, umjetnika, književnika i junaka.¹⁶

U drugoj slici, »Javor-šuma«, vile i Buga veličaju hrvatsku domovinu i slavenstvo:

*U narod, sestre moje, porlite,
U hrvatsku na, Dalmaciju kršnu,
U Slavoniju, hrvatsku nam Istru.
U Sloveniju, slovinski u narod:
I na kom prvom spazite vrednoću,
Udostojte ga vašim posestrinstvom,
Narecite mu pjesme budilice,
Uznošljive, domoljubne i žarke!¹⁷*

Drugi prizor zbiva se u šumi. Vile dolaze kolovođi Bugi koja ih poziva da zapjevaju mladim pjesnicima. Vilinski pobratimi izjavljuju svoju ljubav i štovanje prema domovini, pritom slaveći Gundulića. Buga je žalosna jer u njene dvore nije došao Preradović. Ipak, Preradović dolazi kasnije i javlja radosnu vijest:

3

Isto.

4

O osnivanju Sveučilišta vidi u: Jaroslav Šidak, »Sveučilište do kraja Prvog svjetskog rata«, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1969., str. 91–125.

5

Vrijedno svjedočanstvo o stvaranju Sveučilišta zacijelo je *Spomenica Sveučilišta* koju je uredio Franjo Marković. Više o Sveučilištu vidi u: Franjo Marković (ur.), *Spomenica na svečano otvaranje kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu, prvog hrvatskog, dana 19. listopada 1874.*, Tiskara Dragutina Alberchta, Zagreb 1875.

6

J. Šidak, »Sveučilište do kraja Prvog svjetskog rata«, str. 336.

7

Dr. Franjo Marković, »Logika«, priredio S.[rečko] Kovač, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 18 (1992), str. 247–258, ovdje str. 247.

8

F. Marković, »Logika«, str. 249.

9

[Franjo Marković], »Filosofijski pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, govor nastupajućega rektora dra. Franje pl. Markovića, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1 (1975), str. 255–279, ovdje str. 273.

10

Albert Bazala, *Filozofijski portret Franje Markovića*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1874., str. 16–17.

11

Ljerka Schiffler, »Filozofijske konotacije hrvatskog realizma«, *Dani hvarskog kazališta, razdoblje realizma u hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug, Zagreb–Split 2000., str. 51–62, ovdje str. 53.

12

[F. Marković], »Filosofijski pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, str. 274.

13

F. Marković, »Logika«, str. 248.

14

I. T. [Ivan Trnski], dr. Franjo Marković, »Vilinski dvori«, *Vienac* 6 (1874), br. 42, str. 660–668.

15

Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980. Knjiga I–II., priredio i uredio Branko Hećimović, Globus / JAZU, Zagreb 1990., str. 60.

16

I. T. [I. Trnski], F. Marković, »Vilinski dvori«, str. 660–663.

17

Isto, str. 663.

*Preginjač, dika naša Josip Juraj
Podarljiv stvor i vilinske nam dvore
Umieću liepu, znanju ozbiljnom u
I sazda temelj, visokijeh dvorom
Visini nauka i stručna znanja!*¹⁸

Treća slika prikazuje vilinske dvore. Buga i Viek dižu se prema podnožju dvora. Na vratima je Hrvat koji polako silazi. Za njim izlaze besmrtnici koji se redaju po stubama. Vile i narod ispunjavaju pozornicu. Buga i Hrvat se grle, Buga se raduje jer se otvaraju vrata novoga hrama u kojem će biti odgajani budući pravnici, filozofi, umnici. Prigodnica ili alegorija završava pjesmom zbora:

*Napried sam o umnim radom,
Jedini je to na m spas;
Neka slavan prodre u sviet
Uljudbe nam, znanja glas:
Više od sveg blaga
Vriedi znanja snaga!
Lovorviencem, mili rode,
Razbudi si bludnje noć,
I ovjenčaj radnje muku,
Pa će sloga sama doć;
Više od sveg blaga
Vriedi znanja snaga!*¹⁹

1. Markovićev rad na Mudroslovnom fakultetu

U Markovićevoj ostavštini sačuvane su *Promemorije* s razredom povijesti filozofije koje obuhvaćaju čak 320 stranica. Marković je smatrao da treba razraditi povijest sljedećih filozofskih problema: metafizičkih, logičkih, psihologijskih, etičkih i estetičkih.²⁰ U ostavštini je, između ostalog, sačuvana i *Promemorija* u kojoj je povijest filozofije podijeljena na psihologiju, logiku, estetiku, etiku i metafiziku.²¹

Nakon analize Reda predavanja Sveučilišta u Zagrebu, izdvojio sam kolegije Pedagogija, Kant i Etika koje je Marković predavao na Mudroslovnom fakultetu.²² Marković je predavao Pedagogiju u zimskim semestrima akademskih godina 1876./77., 1879./80., 1882./83., 1886./87., 1889./90., 1892./93. i 1903./04. te u ljetnim semestrima akademskih godina 1882./83., 1892./93., 1896./97. i 1903./04. Osim toga, držao je i vježbe iz Pedagogije u zimskom semestru 1876./77. i 1883./84. akademske godine.²³ U ostavštini Franje Markovića sačuvana su i njegova predavanja pod naslovom *Pedagogika*.²⁴ Osim spomenutih predavanja, pronašao sam i sljedeća: *Didaktika za hrvatski jezik*, *Didaktika gimnazijska* i *Filozofijska propedeutika*.²⁵ Osim predavanja, sačuvana je i skripta priređena za tisak.²⁶

U svom *Uvodu u pedagogiku* Marković je pedagogiju odredio kao »znanost, koja podaje napatuk, kako treba odgajati i naučavati mladež«. ²⁷ Marković postavlja pitanje je li pedagogija samo znanost ili je i vještina. Svoje razmatranje zaključio je rečenicom:

»Ali prava je sveza medju teorijom (umovinom) i praksom ta, da su one u uzajmici t.j. jedna drugu pomaže, jedna drugu potrebuje.«²⁸

U prosvjetnom radu pedagoška praksa bila je prije teorije, ali kad se iz prakse razvio niz načela, stvorena je i teorija, zaključuje Marković. Međutim, za stvaranje općenitih načela nije dovoljna samo praksa, nego se ona moraju uzimati iz drugih znanosti: etike i psihologije. Etika daje svrhu pedagogiji, pokazuje joj put i sredstva.²⁹ Marković naglašava da postoje tri glavna pojma pedagogije koji moraju biti u međusobnoj vezi: nauk, odgoj i stega.³⁰ Ta tri osnovna pojma preuzeo je od svoga duhovnoga učitelja Herbarta.³¹ On je smatrao da je prvi zadatak odgajatelja formirati mišljenje učenika, a to se postiže *obukom*. Drugi zadatak je odgojem postići pravu volju.³² Zadatak stege je uvesti red i navike kako bi dijete steklo vrlinu pokornosti.³³ No, da bi pedagogija bila znanost, mora biti u vezi s filozofijom. Marković smatra da su filozofi bili pokretači pedagogije pa nabroja filozofe od Pitagore do Herbarta. Smatra da je Herbartova pedagogija najprikladnija. Njegova je etika, tvrdi Marković, plemenita i u skladu s kršćanskom, a psihologija vrlo temeljita.³⁴ Nadalje, Marković smatra da je Herbartova pedagoška teorija³⁵ dobra jer je

18

Isto, str. 667. Vidi i: Ivan Batušić, »Od najava i prologa do impromptua u francuskom i hrvatskom kazalištu«, *Rad JAZU* 96 (1962), br. 326, str. 265–388, ovdje str. 372.

19

I. T. [I. Trnski], F. Marković, »Vilinski dvori«, str. 668. Vidi i: I. Batušić, »Od najava i prologa do impromptua u francuskom i hrvatskom kazalištu«, str. 372.

20

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti. Kutija I, fascikla 1.

21

Isto.

22

Red predavanja od akademske godine 1874./75. objavljen je pod ovim naslovom: *Akademičke osoblje i Red predavanja na kraljevskom sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu u zimskom poljeću 1874./75.*, Tiskara Dragutina Alberehta, Zagreb 1875. Isti tiskar objavljivao je Red predavanja do akademske godine 1913./14., nakon čega je, pod istim naslovom, tisak preuzela Kraljevska zemaljska tiskara.

23

Isto.

24

»Posebna gimnazijska pedagogika (Ljetno poljeće 1887)«, *Ostavština Franje Markovića*, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sig. XV–37/7–3.

25

Ostavština Franje Markovića, Arhiv HAZU, sig. XV–37/7–4.

26

»Pedagogika«, *Ostavština Franje Markovića*, Arhiv HAZU, sig. XV–37/8–1. Inače, dio *Pedagogike*, točnije 21 stranica rukopisa, objav-

ljena je nakon studije Ivana Čehoka o Franji Markoviću. Vidi: Franjo Marković, »Uvod u pedagogiku«, u: Franjo Zenko (priređivač sveska), *Novija hrvatska filozofija. Hrestomatija filozofije, Svezak 10.*, Školska knjiga, Zagreb 1995., str. 115–121; Franjo Marković, »Sustav općenite pedagogike«, u: Franjo Zenko (prir.), *Novija hrvatska filozofija*, str. 122–128.

27

»Pedagogika«, sig. XV–37/8–1, str. 1. Napominjem da ću se u bilješkama koristiti rukopisom.

28

Isto, str. 2.

29

Isto, str. 4.

30

Isto, str. 7.

31

O Herbartovu životopisu vidi u: Mate Zaninović, *Opća povijest pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb 1988., str. 159–160.

32

Stjepan Basriček, *Pedagogija. Povijest pedagogije IV. knjiga. Treće sasvim prerađeno izdanje*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 1916., str. 358.

33

»Pedagogika«, sig. XV37/8–1, str. 7.

34

Isto, str. 13.

35

O Herbartovoj pedagogiji vidi i u: Stjepan Basariček, Tomislav Ivkanec, Ljudevit Modec i Milan Pejnović (ur.), *Pedagogijska enciklopedija*, knjiga I, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 1895–1906., str. 449–455; Hein-

provjerena u praksi i nema nikakvih krajnosti.³⁶ Sljedeće poglavlje *Pedagogike* naslovljeno je »Sustav općenite pedagogije«. U »I. odsjeku« poglavlja »Etički osnov pedagogici« Marković raspravlja o osnovnim etičkim pojmovima pedagogije. Za pedagogiju je, prema njegovu mišljenju, bitno sljedeće:

1. Ideja dobrohotnosti koja je, tvrdi Marković, »sklad, harmonija dviju volja, t.j. volja u dvaju sopstava«;
2. Ideja prava koja nastaje »izmirbom paraca kako bi se uklonila prasvađa uklanja se obostranim i svestranim dragovoljnim sporazumom«;
3. Ideja pravednosti također je izmirba, dobro se vraća dobrom, a zlo zlom;
4. Ideja jakosti i potpunosti volje kojom ljudi razvijaju svoje sposobnosti, ponajprije odlučnost, ustrajnost, opsežnost i ujedinjenost;
5. Moralna sloboda ili značajnost, sklad cjelokupne volje »njekoga čovjeka sa zahtjevi dobrohotnosti, prava, pravednosti, i voljne jednakosti; ona je peteročlana, peteroglasna harmonija«.³⁷

Ovih pet ideja Marković je preuzeo od Herbarta.³⁸ Dakle, svoju pedagogiju vezao je uz etičke pojmove. Pod naslovom »Poglavitna djela iz pedagogičke struke« Marković je naveo pedagoška djela na kojima je temeljio svoju *Pedagogiku*. Najprije je izdvojio Herbarta, a zatim i njegove učenike: Tuiskona Zillera,³⁹ Theodora Weitzu,⁴⁰ Karla Staya⁴¹ i Ludviga Strümpella.⁴² Nakon poglavlja posvećenog djelima iz pedagogije, Marković se ponovo usmjerio na osnovne etičke pojmove pedagogije – dobrohotnost i dobrotvornost. Poglavlje »Ideja dobra« započeo je razmatranjem o Sokratovu etičkom nauku. On je, podsjećam, smatrao da je znati što je dobro isto što i htjeti dobro.⁴³ Marković je upozorio da »psihologija utvrđuje, da čovjek žali bože nije takav«.⁴⁴ Kao što znamo, ideja dobra izložena je u šestoj i sedmoj knjizi Platonova djela *Politeia*.⁴⁵ Na početku odlomka o dobrohotnosti i dobrotvornosti Marković je naglasio da je čovjek društveno biće i da mu je najvažniji odnos s drugim čovjekom.⁴⁶ Pritom se oslonio na filozofsku tradiciju. Naime, već je Aristotel naglasio da je čovjek »društvena životinja«.⁴⁷ Štoviše, istaknuo je sljedeće: »Onaj pak tko se ne može združivati ili mu ništa ne treba zbog samodostatnosti, taj i nije nikakav dio grada, te je ili zvijer ili bog.«⁴⁸ Najvećom ljubavlju Marković je smatrao ljubav roditelja prema djeci. Da bi objasnio filozofske ideje dobrohotnosti i dobrotvornosti koristio se narodnim poslovicama od kojih je istaknuo sljedeću: »Drvo se na drvo naslanja čovjek na čovjeka.«⁴⁹ Na temelju iznijetoga, zaključujem da je u sklopu promišljanja o dobrohotnosti i dobrotvornosti najvažnijima smatrao obitelj i društveno okruženje. Potvrdu tome nalazimo i u sljedećim dvjema poslovicama: »Čovjek ne može biti čovjek, dok ga žena ne krsti« i »Imam djecu, imam krila«. Marković je, dakle, etiku smatrao vrlo važnom disciplinom u utemeljenju pedagogije. Time je, smatram, zastupao stajalište koje se uvelike podudara s onim koje je iznio Nikolai Hartmann:

»Tu [u pedagogiji] filozofska etika ima krajnje aktualnu zadaću. Ona treba odgajati odgajatelje kako ovaj ima odgajati mladež. Ona je posredno ono što je lebdjelo Platonu pred očima, odgajateljica čovjeka uopće.«⁵⁰

Sljedeći odlomak Marković je posvetio ideji prava.⁵¹ Istaknuo je da čovjek mora biti samostalna osoba koja će, dakako, imati samostalan razum. Ideju prava potkrijepio je i poslovicom: »Ne budi ovca da te vuci izjedu.«⁵² Pišući o ideji prava, oslanjao se na Hobbesovu filozofiju, točnije na trinaesto poglavlje Hobbesova *Levijatana*.⁵³ Hobbes je u tom poglavlju raspravljao o prirodnom

stanju ljudi u pogledu njihove sreće i bijede, pri čemu je tvrdio da su ljudi u prirodnom stanju jednaki, ali da iz te jednakosti proizlazi nepovjerenje, a iz nepovjerenja rat, zbog čega je nužno uspostaviti građansku državu:

»Time postaje očigledno da se ljudi, dok žive bez zajedničke vlasti izvan građanskih država koja ih drži u strahu, nalaze u stanju koje zovemo rat, i to rat svakog čovjeka protiv svakog drugog.«⁵⁴

Markovićeva pedagogija, kao i Herbartova, ima mnogo nedostataka, ali i pozitivnih strana. Naime, Marković je prvi u pedagogiju uveo sistem i time pridonio da ona postane teorijskom znanosti. Od onih koji su se bavili istraživanjem utjecaja Herbartove pedagogije na Franju Markovića, izdvajam Dragutina Frankovića koji je zaključio da »nije moguće utvrditi da li je Franjo Marković predavao pedagogiju po Herbartu.«⁵⁵ Zbog toga smatram da Herbartov utjecaj na Markovićevu pedagogiju dosad nije primjereno istražen. Uvidom u Markovićevu ostavštinu, posebice u njegove bilješke za predavanja iz pedagogije, utjecaj Herbarta na Markovića vrlo je očigledan.⁵⁶

rich Ronbach (ur.), *Lexikon der Pädagogik, II. band: Fest Feier-Klug*, Deutschen Institut für wissenschaftliche Pädagogik / Institut für Vergleichende Erziehungswissenschaft, Münster / Salzburg 1953., str. 668–670; M. Zaninović, *Opća povijest pedagogije*, str. 159–166.

36
»Pedagogika«, sig. XV37/8–1, str. 13–14.

37
Isto, str. 31–50.

38
O tome vidi u: S. Basariček, *Pedagogija. Povijest pedagogije IV. knjiga*, str. 357.

39
Isto, str. 365.

40
H. Ronbach (ur.), *Lexikon der Pädagogik, II. band: Fest Feier-Klug*, str. 912–913.

41
M. Zaninović, *Opća povijest pedagogije*, str. 167–168.

42
Isto, str. 168.

43
O Sokratovoj ideji dobra vidi u: Miloš N. Đurić, *Historija helenske etike*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1987., str. 233–282.

44
F. Marković, »Sustav općenite pedagogike«, str. 123.

45
Damir Barbarić, »Platonova *Politeia*, knjiga šesta i sedma«, u: Damir Barbarić, *Ideja dobra*, Demetra – Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, Zagreb 1995., str. 21–181. O

ideji dobra pisao je i: M. N. Đurić, *Historija helenske etike*, str. 315–360.

46
»Pedagogika«, sig. XV37/8–1, str. 50.

47
Aristotel, *Politika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1992. Knjiga A I, 1253a 1–3, str. 3.

48
Isto, 1253a 27–29, str. 4.

49
»Pedagogika«, sig. XV37/8–1, str. 57.

50
Nikolai Hartmann, *Etika*, Naklada Ljevak, Zagreb 2003., str. 40.

51
»Pedagogika«, sig. XV37/8–1, str. 57–69.

52
Isto, str. 69.

53
F. Marković, »Sustav općenite pedagogike«, str. 125. Usp. Thomas Hobbes, *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2004., str. 90–93.

54
T. Hobbes, *Levijatan*, str. 91.

55
Dragutin Franković, »Počeci Herbartovog pedagoškog utjecaja u Hrvatskoj«, *Savremena škola* 2/3–4 (1961), str. 172–193, ovdje str. 177.

56
»Pedagogika«, sig. XV37/8–1.

Marković je u ljetnom semestru akademske godine 1878./79. držao kolegij Leibniz i Kant. Isti kolegij držao je i u zimskom semestru 1881./82., ljetnom semestru 1886./87., zimskom semestru 1888./89. i ljetnom semestru 1901./02. godine. Kolegij o Kantu držao je u ljetnom semestru 1881./82., 1888./89., 1891./92., 1892./93. i 1908./09. godine. Osim toga, držao je i kolegij o Kantu i njegovim nastavljačima u ljetnom semestru 1898./99. i zimskom semestru 1899./1900. godine.⁵⁷ U Markovićevoj ostavštini sačuvane su bilješke njegovih predavanja o Kantu.⁵⁸ Na početku tih bilježaka Marković je napisao da će dati kratki životopis Immanuela Kanta. U životopisu je istaknuo njegovo škotsko podrijetlo i naglasio da je na njegovu filozofiju, posebice kasnije, uvelike utjecala škotska filozofija.⁵⁹ Njegovi roditelji su, piše Marković, bili pristalice pietizma.⁶⁰ Nakon Kantove biografije Marković se usmjerio na njegov filozofski opus. Prikazao je Kantov filozofski razvoj⁶¹ i naveo njegovo poimanje filozofije prije njega:

»Dogmatičnim Kant zove svu filozofijsku nauku osim jedine Humeove. Ta dogmatična filozofija dijeli se na racionalistički i empiristički smjer. Rationalizam zastupaju Descartes, Spinoza, Leibniz, Wolf; načelo im je ovo: ljudski um može stvoriti sam od sebe pojmove, kojima potpuno spoznaje bića.«⁶²

O Kantovu razumijevanju empirizma Marković je zapisao sljedeće:

»On zove dogmatičnom i empirijskom filozofiju prije sebe, koju razviše Englezi, a navlastito Bacon i Locke. Empirizam osniva se na načelu, da čovjek može samo osjetnim zapažanjem steći spoznaju i samo ogledbom (experimentom) može ljudski razum da dozna je istinu o svijetu.«⁶³

Marković je u nastavku pisao o osnovama Kantove filozofije:

»Ova tri filozofa Leibniz = Wolf, Locke i Hume označavaju ona tri stupa razvojna stupnja Kantova, ali ni jednome razdoblju ne bijaše on slijepi pristaša već kritičan pristaša tudjeg sustava, istražujući poglavito prijeporne točke njegove i ističući mu slabe strane; pak baš način njegovih nauka izvadjaše ga iz kola racionalizma k empirizmu i skepticizmu.«⁶⁴

O utjecaju koji su na Kanta ostavili Hume, Locke, Wolff i Leibniz pisao je Veljko Korač.⁶⁵ U svojim bilješkama o Kantu Marković je pisao i o dokazima Božje opstojnosti, o logici, kao i o mnogim drugim temama iz njegove filozofije.⁶⁶ Kant je o dokazima Božje opstojnosti naučavao u svojoj *Kritici čistog uma*.⁶⁷ Na kraju razmatranja o Božjoj opstojnosti Kant je zaključio:

»... najviše biće ostaje dakle za čisto spekulativnu upotrebu uma jednostavan, ali ipak bespogrešan ideal, pojam koji zaključuje i kruniše cijelu ljudsku spoznaju, a kojega se objektivni realitet ovim putem doduše ne da dokazati, ali se ne može ni opovrći.«⁶⁸

Česta tema Markovićevih predavanja bila je i etika. Spomenuta predavanja držao je u ljetnim semestrima 1874./75., 1876./77., 1878./79., 1880./81., 1882./83., 1887./88., 1890./91., 1893./94., 1897./98., 1905./06. i 1913./14. akademske godine te u zimskim semestrima 1879./80., 1882./83., 1884./85., 1886./87., 1889./90., 1892./93., 1895./96., 1899./1900., 1901./02., 1903./04. i 1905./06. akademske godine.⁶⁹ Na početku svojih bilježaka za kolegij Etika Marković je zabilježio sljedeću odredbu etike:

»Pristupamo etici t.j. onoj česti filozofije koja umom traži spoznaju dužnosti i prava to čovjeka pojedinca to u društvenim zajednicama, navlastito onih znatnih udruženja zajednica ljudskih koje zovemo državama.«⁷⁰

Postavio je pitanje odakle ljudski razum treba crpiti osnove za etiku. Pritom ukazuje na tri nazora. Jedni tvrde, piše Marković, da ljudski um osnove za etiku treba crpiti samo iz općenitih prirodnih zakona ili onih koji se daju neorganskom prirodnom i životinjskom. Taj nazor naziva fizičkim. Drugi sma-

traju da se ljudski zakoni ne mogu crpsti iz općenitih prirodnih zakona, iz svoga bivstva ni iz etičke osnove, već se mogu preuzeti iz *svrhonearavnog izvora*, odnosno objave Božje. Taj nazor nazvao je teologijskim. Treći su mišljenja da osnove za etiku ne možemo crpsti iz općih prirodnih zakona jer je duševna narav, osobito ljudska, viša od prirodnoga mehanizma. Također, smatraju da se etičke osnove ne mogu crpsti iz Božje objave jer ljudski um to ne bi mogao spoznati. Taj nazor Marković naziva antropologijskim i smatra ga osnovnim za etičko djelovanje iz samog duševnog bivstva ljudskog.⁷¹

2. Marković kao dekan Mudroslovnog fakulteta

Podatke o djelovanju Franje Markovića kao dekana Mudroslovnog fakulteta nalazimo u spisima pohranjenima u Arhivu Filozofskog fakulteta. Među njima je i pismo koje je banska kancelarija poslala prvom rektoru Matiji Mesiću, a on ga je proslijedio Markoviću. U njemu se nalazi prijedlog zaposlenja nastavnika na novoosnovanom Mudroslovnom fakultetu. Preporuča zaposlenje ovih nastavnika: Ivana Zupana, Nadka Nodila, Petra Tomića, Julija Šajatovića, Franje Meixnera, Armina Štrapca, Bogdana Jedličke i Josipa Šumana.⁷² Već početkom listopada 1874. godine Rektorat Sveučilišta u Zagrebu izvijestio je Dekanat Mudroslovnog fakulteta o potporama i prekvalifikacijama za obrazovanje gimnazijskih profesora.⁷³ Sličan zahtjev poslao je i Odjel za

57

Akademičke osoblje i Red predavanja na kraljevskom sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu u zimskom poljeću 1874./75.

58

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti. Kutija VIII, fascikla 51.

59

Isto.

60

Pietizam je protestantsko učenje koje se pojavilo u Njemačkoj početkom 17. stoljeća. Kasnije je na fakultetu na Kanta osobit utjecaj vršio njegov pietistički usmjereni učitelj Martin Knutzen (1713–1751), koji je bio učenik Christiana Wolffa. Knutzen, profesor logike i metafizike, oduševio je Kanta za filozofiju i prirodne znanosti.

61

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti. Kutija VIII, fascikla 51.

62

Isto.

63

Isto.

64

Isto.

65

Veljko Korač, »Kantova Kritika čistog uma«, u: Imanuel Kant, *Kritika čistog uma*, Kultura, Beograd 1958., str. 5–47.

66

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti. Kutija VIII, fascikla 51.

67

Immanuel Kant, *Kritika čistog uma*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 270–291.

68

Isto, str. 291.

69

Akademičke osoblje i Red predavanja na kraljevskom sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu u zimskom poljeću 1874./75.

70

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti. Kutija X, fascikla 56.

71

Isto.

72

Arhiv Filozofskog fakulteta, Spisi Dekanata Mudroslovnog fakulteta za 1874. godinu. Dopis od 27. srpnja 1874. godine.

73

Isto. Dopis od 2. listopada 1874. godine.

bogoštovlje i nastavu Visoke kraljevske zemaljske vlade kojim traži da Mudroslovni fakultet Vladoji Dolanskom dopusti studiranje zemljopisno povijesne struke i pravo slušanja predavanja iz slavenske filologije.⁷⁴ Također, Odjel za bogoštovlje i nastavu Visoke kraljevske zemaljske vlade zahtijeva da Marković, dekan Mudroslovnog fakulteta, isplati putne troškove Jovanu Darebnome.⁷⁵ Marković je Rektoratu Sveučilišta u Zagrebu poslao reverse za stipendiste Đuru Arnolda i Bogomira Berlekovića.⁷⁶ Također, poslao je i zapisnik sjednice Mudroslovnog fakulteta te prosljedio zamolbu gospodina Kovačića za stipendiju.⁷⁷ Marković je 1. prosinca 1874. godine uputio dopis Rudolfu Strohalu kojim ga obavještava da je dobio stipendiju u iznosu od tristo forinti od darovatelja Edmunda Kovačića, trgovca iz Rijeke. Također ga izvještava o uvjetima njezina korištenja.⁷⁸ Uz to, Rektoratu je poslao i zapisnike sa sjednica profesora Mudroslovnog fakulteta, kao i pojedinačne molbe profesora, primjerice Armina Pavića.⁷⁹ Pisao je i Visokoj zemaljskoj vladi. Primjerice, u pismu upućenom 14. ožujka 1875. godine zalagao se za zaposlenje Dragutina Čeha, profesora kemije,⁸⁰ a u pismu upućenom 15. svibnja 1875. godine zalagao za zaposlenje Josipa Horvata.⁸¹ Dana 8. lipnja 1875. godine istom adresatu poslao je zapisnik sa sjednice Mudroslovnog fakulteta i tražio zaposlenje profesora fizike.⁸² Profesorski zbor Mudroslovnog fakulteta uputio je dopis Vladi koji je potpisao dekan Franjo Marković. U njemu traži zaposlenje profesora matematičko-prirodoslovne struke.⁸³ Visokoj zemaljskoj vladi Marković je poslao i zapisnike Mudroslovnog fakulteta pod brojevima 13, 14, 15 i 16. U njima se uglavnom govori o zaposlenju na Fakultetu.⁸⁴ Pred kraj svoga dekanskoga mandata Marković je od Visoke kraljevske zemaljske vlade zamolio dopust za odmor u kolovozu i rujnu te predložio da ga zamijeni Nadko Nodilo.⁸⁵ Vlada je vrlo brzo odgovorila i dozvolila mu dopust.⁸⁶ U dopisu upućenom Vladi 7. kolovoza 1875. godine Marković je tražio učiteljsku stipendiju od 150 forinti za jednog nastavnika.⁸⁷ Po odluci Rektorata Sveučilišta, Marković je morao dati otkaz Dinku Politeu zbog, kako navodi, »nepristojna i sablažnjiva ponašanja«.⁸⁸

O izboru novoga dekana Mudroslovnoga fakulteta za akademsku godinu 1875./76. obavijestio nas je sam Marković u zapisniku sa sjednice Dekanata Mudroslovnog fakulteta održane 28. lipnja 1875. godine. Zapisnik je napisao Franjo Meixner, a potpisao Franjo Marković. Prema zapisniku, za dekana Mudroslovnoga fakulteta izabran je Lavoslav Geitler. Međutim, on je odbio službu jer je zbog znanstvenog istraživanja morao u inozemstvo. Umjesto njega dekanom je izabran Franjo Meixner.⁸⁹

Marković je ponovno postao dekanom Mudroslovnog fakulteta akademske godine 1888./89. Početkom listopada 1888. godine Marković je uputio nekoliko dopisa Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi u kojima je molio za dopust i upis nekoliko studenata.⁹⁰ Prva sjednica Dekanata održana je 11. listopada 1888. godine. Na njoj se, osim tekućih poslova, raspravljalo i o zaposlenju novih profesora te o stipendistima.⁹¹ Isti mjesec, točnije 19. listopada, Vladi je prosljedio molbu za stipendiranje Srećka Bošnjakovića.⁹² Druga sjednica Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta održana je 23. listopada 1888. godine. Na njoj su donijete odluke koje su se temeljile na dopisu Vlade: dopuštanje upisa na farmaceutski tečaj, odbijanje molbi za stipendiju, ukidanje stipendija onima koji su se zaposlili, raspisivanje natječaja za stipendije, donošenje odluke da se većem broju studenata »oprosti naukovina«.⁹³ Na četvrtoj sjednici Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta raspravljalo se o tekućim zadacima koji su se odnosili na prihvaćanje ili odbijanje molbi za stipendije. Na njoj je donijeta odluka o zaposlenju nekolicine novih profesora.⁹⁴ Početkom drugog semestra akademske godine 1888./89. Marković je

Rektoratu Sveučilišta poslao red predavanja na Mudroslovnom fakultetu.⁹⁵ Početkom travnja izdao je Okružnicu za upis u ljetni semestar akademske godine 1888./89.⁹⁶

Markovićeva briga o okupljanju vrsnih profesora vidljiva je i iz korespondencije s Isidorom Kršnjavijem. U ostavštini je sačuvano jedno Kršnjavijevo pismo upućeno iz Rima 14. studenoga 1874. godine.⁹⁷ Na početku pisma Kršnjavi ukazuje na potrebu Katedre za povijest umjetnosti. Ona je potrebna »ne kao pečenka nego kao hleb«. ⁹⁸ Kršnjavi piše da se povijest Grka ili Rimljana ne može razumjeti ako se ne razumije njihova arhitektura i skulptura. Također, tvrdi da se ne može razumjeti renesansa ako ne poznajemo djela Michelangela i Rafaela. ⁹⁹ Piše i protiv prevelika utjecaja teologije te pita Markovića zašto je Teološki fakultet iz Sjemeništa prenijet na Sveučilište. Pritom navodi primjere Mađara koji svoje studente šalju na studije povijesti umjetnosti u Rim te osnivaju galerije i muzeje. ¹⁰⁰ Iznijevši mišljenje Šajatovića i nekih drugih profesora, Kršnjavi je naveo da bi za rad na toj katedri najpogodniji bio upravo on. Istaknuo je da se smatra dovoljno školovanim za to mjesto jer je školovan u Beču, a ima i slikarske prakse. ¹⁰¹ Kršnjavi piše da će se on sigurno vratiti u domovinu i da Markovića neće iznevjeriti poput Jagića: »Ako dakle dobijem poziv na naše sveučilište u Zagrebu primit ću drage volje taj poziv.« ¹⁰² Ova

74 Isto. Dopis od 30. listopada 1874. godine.

75 Isto. Dopis od 3. studenoga 1874. godine.

76 Isto. Dopis od 29. studenoga 1874. godine.

77 Isto. Dopis od 9. prosinca 1874. godine.

78 Isto. Dopis od 31. prosinca 1874. godine.

79 Isto. Dopis od 14. veljače 1875. godine.

80 Isto. Dopis od 14. ožujka 1875. godine.

81 Isto. Dopis od 15. svibnja 1875. godine.

82 Isto. Dopis od 8. lipnja 1875. godine.

83 Isto. Dopis od 23. srpnja 1875. godine.

84 Isto. Dopis od 29. srpnja 1875. godine.

85 Isto. Dopis od 2. kolovoza 1875. godine.

86 Isto. Dopis od 4. kolovoza 1875. godine.

87 Isto. Dopis od 7. kolovoza 1875. godine.

88 Isto. Dopis od 21. rujna 1875. godine.

89 Isto. Zapisnik od 2. srpnja 1875. godine.

90 Isto. Tri su takva dopisa od 7. listopada 1888. godine.

91 Isto. Dopis od 9. listopada 1888. godine.

92 Isto. Dopis od 19. listopada 1888. godine.

93 Isto. Zapisnik od 23. listopada 1888. godine.

94 Isto. Zapisnik od 28. listopada 1888. godine.

95 Isto. Dopis od 5. ožujka 1889. godine.

96 Isto. Okružnica od 6. travnja 1889. godine.

97 *Ostavština Franje Markovića*, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti. Kutija II, fascikla 6.

98 Isto.

99 Isto.

100 Isto.

101 Isto.

102 Isto.

ideja je, međutim, realizirana tek 1878. godine,¹⁰³ premda ga je, kako se vidi iz pisma Račkoga, Marković želio još ranije dovesti na Fakultet.¹⁰⁴

3. Marković kao rektor Sveučilišta u Zagrebu

Prema zapisniku sjednice izabranika svih fakulteta održane 18. lipnja 1881. godine, Marković je postao rektorom Sveučilišta u Zagrebu.¹⁰⁵ Prije izbora svaki od fakulteta predložio je svoje predstavnike u Rektoratu koji su birali rektore.¹⁰⁶ Nakon izbora Rektorat je poslao dopis tadašnjem banu Ladislavu Pejačeviću kojim ga moli da potvrdi izbor Franje Markovića za rektora.¹⁰⁷

Markovićev izbor za rektora potvrđuje nam i dopis Visoke kraljevske zemaljske vlade.¹⁰⁸ Nakon izbora Marković je najprije morao braniti Kostu Vojnovića¹⁰⁹ kojeg je Pejačević želio izbaciti sa Sveučilišta. Marković je posredstvom Račkoga zamolio Strossmayera da mu u tome pomogne. Rački piše Strossmayeru:

»Energijom novog rektora Dra. Markovića došlo je napokon do toga, da se je sveučilišni senat umiješao, te je jučer vladi odgovorio, da nije korektan postupak njezin, kada mimo sveučilišne oblasti radi proti profesorom. Marković misli stvar tjerati do krune, ako ga sudrugovi ne ostave na cjedilu. On je nagovorio Bresztvenczkoga, koji se u toj razmirici obzirom na poštenje sveučilišta mnogo odvažnije vlada od mnogih drugih tobož rodoljubnih profesora, da ide u Beč, kako bi ondje u kabinetu informirao ljude uplivne, jer se čuje, da i ban tamo ide. Što Bresztvenczky ide, i to je razlog, jer on nije stranka i poznat privrženik Ugarskoj, dočim bi se o Markoviću moglo protivno tvrditi. Da se dakle Bresztvenczkomu put utre, treba pomoći odličnijih našinaca, koji su u dvorskih krugovih poznatiji. Pisalo se barunu Metelu Ožegoviću. A ja sam umoljen od Markovića, da pozovem i Vas. Ja ću pisati Jirečku. Molim Vas dakle, da pišete jednomu i drugomu Filipoviću, kojemu u carskom kabinetu, možebit i nadvojvodi Albrechtu i t. d.«¹¹⁰

Napominjem da je Khuen Héderváry Kostu Vojnovića umirovio 1891. godine.¹¹¹

Marković se kao rektor brinuo i za studente za koje je tražio stipendije od biskupa Strossmayera.¹¹² Naime, Strossmayer je davao stipendije u iznosu do 10 000 forinti godišnje u dionicama Senjskog brodarškog društva. No, u akademskoj godini 1880./81. došlo je do zastoja u isplaćivanju dividende i kamata te do duga od 162 forinte. Marković je posredstvom Račkoga zamolio Strossmayera za nadoplatu tih sredstava.¹¹³ Rački se molbi odazvao te Strossmayeru napisao sljedeće:

»Rektor Marković, da Vam ne dosaduje sam tom pisarijom, moli me, da Vas sjetim, da biste imali ove godine za utemeljene stipendije od 10–000 for. do 500 for. dodati još 160 for. 90 nč. Ako me ovlastite, ja ću tu svotu predati rektoru Markoviću. On mi nadalje reče, da ste dobro obaviješteni o stanju zaklade, koliko je naime za dionice parobrodarskoga senjskoga društva unišlo, jer da Vas rektorat izvješćuje. Misli, da će se za dionice, kada se sve isplate, svakako preko 7.000 for. dobiti, tako da ne ćete imati više od nešto preko 2.000 for. u svoje vrijeme do 10–000 for. doplatit.«¹¹⁴

Strossmayer je odgovorio Račkom da isplati Markoviću preostali dug,¹¹⁵ što je Rački i učinio.¹¹⁶

O materijalnom stanju Sveučilišta u Zagrebu, kao i o tome da je Strossmayer davao novac za potrebe Sveučilišta, piše i u zapisniku sastavljenom prilikom Markovićeva preuzimanja Rektorata.¹¹⁷ Na kraju rektorskog mandata Akademski zbor zahvalio je Markoviću ovim riječima:

»Preuzeo rektorsku čast u nepovoljnih okolnostih, koje nisu nit tečajem školske godine prestale, već se samo izmjenjivale, radili ste Velmožni gospodine, rektore, plemenitom požrtvovnošću i najvećom revnosti oko unapređenja uzvišene svrhe sveučilišta oko njegova najme prave znanstvenosti.«¹¹⁸

4. Marković kao predsjednik Ispitnog povjerenstva za gimnazijske profesore

Još jedna od aktivnosti Franje Markovića koja je doprinosila poboljšanju obrazovanja bilo je njegovo sudjelovanje u Ispitnom povjerenstvu za gimnazijske profesore. Članom spomenutog Povjerenstva bio je od 12. ožujka 1877. godine¹¹⁹ do 1909. godine.¹²⁰ U dopisu koji je Markoviću uputio Odjel za bogoštovlje i nastavu Kraljevske hrvatsko-slavonske-dalmatinske zemaljske vlade piše:

»... na temelju § 1 privremenog propisa ob izpitivanju kandidata gimnazijskog učiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji od 19. veljače t. g. imenujem Vas od sada na godinu dana članom izspitnog povjerenstva i izpitateljem za filozofiju.«¹²¹

Ovom prilikom ističem da sam pronašao pravilnik o polaganju ovih ispita naslovljen *Propis o izpitivanju kandidata za gimnazijsko i realno učiteljstvo u*

103

Iso Kršnjavi, *Zapisci iza kulisa hrvatske politike*, knjiga druga, Ivan Krtalić (priredio), Mladost, Zagreb 1986., str. 723.

104

»Pismo Račkoga Strossmayeru, Zagreb, 17. juna 1875.«, u: Ferdo Šišić (ur.), *Korespondencija Rački–Strossmayer, od 6. oktobra 1860. do 28. decembra 1875., knjiga prva*, JAZU, Zagreb 1928., str. 361.

105

»Osobni dosje Franje Markovića«, *Arhiv Rektorata zagrebačkog Sveučilišta*. Zapisnik od 18. lipnja 1881. godine.

106

Isto. Dopis drugih fakulteta.

107

Isto. Dopis od 19. lipnja 1881. godine.

108

Isto. Dopis od 26. lipnja 1881. godine.

109

O tome više vidi u: »Pismo Račkoga Strossmayeru, Zagreb, 13. novembra 1881.«, u: Ferdo Šišić (ur.), *Korespondencija Rački–Strossmayer, od 6. januara 1876. do 31. decembra 1881., knjiga druga*, JAZU, Zagreb 1929., str. 421.

110

»Pismo Račkoga Strossmayeru, Zagreb, 9. oktobra 1881.«, u: F. Šišić (ur.), *Korespondencija Rački–Strossmayer, knjiga druga*, str. 412–413.

111

O problemu umirovljenja Koste Vojnovića vidi u: Zoran Grijak, *Politička djelatnost vrbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001., str. 620, bilješka 304.

112

Ostavština Franje Markovića, Korespondencija Franje Markovića, Arhiv HAZU, sig. XI–A. Marković F.–3.

113

Isto.

114

»Pismo Račkoga Strossmayeru, Zagreb, 14. maja 1882.«, u: Ferdo Šišić (ur.), *Korespondencija Rački–Strossmayer, od 5. januara 1882. do 27. juna 1888., knjiga treća*, JAZU, Zagreb 1930., str. 19.

115

»Pismo Strossmayera Račkom, Đakovo, 24. maja 1882.«, u: F. Šišić (ur.), *Korespondencija Rački–Strossmayer, knjiga treća*, str. 21.

116

»Pismo Račkoga Strossmayeru, Zagreb, 3. juna 1882.«, u: F. Šišić (ur.), *Korespondencija Rački–Strossmayer, knjiga treća*, str. 22. b.

117

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti. Kutija XI, fascikla 60.

118

Isto. Kutija XI, fascikla 59.

119

Ćiril Petešić, Milan Grlović, *prvi predsjednik novinarskog društva*, Hrvatsko novinarsko društvo / Ogranak Matice hrvatske Križevci, Zagreb / Križevci 1992., str. 101.

120

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti. Kutija XI, fascikla 59. Dekret Vlade o prestanku službe i člana povjerenstva za ispitivanje kandidata srednjoškolskog učiteljstva.

121

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti. Kutija XI, fascikla 59.

Hrvatskoj i Slavoniji.¹²² Taj Pravilnik objavila je Tiskara ing. Granitza 1885. godine, a odobrila Kraljevsko hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada 1. rujna 1885. godine.¹²³

Zaključak

Franjo Marković doprinio je razvoju modernog hrvatskog Sveučilišta i razvoju pedagogije kao znanosti. Još prije dolaska na Sveučilište napisao je *Čitan-ku za četvrti razred gimnazije*. Također, bio je i članom Ispitnog povjerenstva za gimnazijske profesore i predavao kolegij Pedagogija na Mudroslovnog fakultetu. Time je utjecao i na razvoj srednjoškolskog obrazovanja. Kada je osnovano moderno hrvatsko Sveučilište, Marković je postao prvim dekanom Mudroslovnog fakulteta te je, usmjerivši se na organizacijske poslove, uvelike doprinio njegovu daljnjem razvoju. Vrlo angažiran bio je i u organiziranju svečanosti otvaranja Sveučilišta u Zagrebu pa je, zajedno s Ivanom Trnskim, napisao prigodnicu »Vilinski dvori«.

Filozofija bi, prema Markovićevu mišljenju, morala imati glavnu ulogu u obrazovanju naroda, ali i odgoju mladih naraštaja. Kao što je poznato, Marković je bio i rektor Sveučilišta u Zagrebu. Iz zahvale koju su mu uputile kolege, vidljivo je da je s najvećom požrtvovnošću i revnošću radio na unaprjeđenju Sveučilišta. Osobito važno bilo je i njegovo zalaganje za što veću znanstvenost na Sveučilištu koja je u to vrijeme u Hrvatskoj još uvijek bila slabo razvijena. U svom govoru »K logici«, održanom povodom otvaranja Sveučilišta, Marković je ukazao na značaj logike u razvitku hrvatskoga naroda. U svom rektorskom govoru istaknuo je važnost filozofske baštine u razvoju hrvatskoga naroda.

U predavanjima na kolegiju Pedagogija isticao je važnost filozofije za pedagogiju. Proučivši njegova predavanja iz pedagogije, zaključio sam da se najčešće oslanjao na Herbartovu pedagogiju, ali i na filozofsku etiku. Raspravljajući o dobrohotnosti i dobrotvornosti, oslanjao se na antičku filozofsku baštinu, a pišući o ideji prava pozivao se na Hobbesa. Smatram da je Marković jedan od onih hrvatskih intelektualaca druge polovice 19. stoljeća koji su među najzaslužnijima za razvoj Sveučilišta i moderne hrvatske države. Marković je neprestano naglašavao važnost Sveučilišta i filozofije za život hrvatskog naroda.

Literatura

Akademike osoblje i Red predavanja na kraljevskom sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu u zimskom poljeću 1874./75., Tiskara Dragutina Albrechta, Zagreb 1875.

Aristotel, *Politika*, prijevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, ruski, novogrčki) Tomislav Ladan, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1992.

Barbarić, Damir, »Platonova *Politeia*, knjiga šesta i sedma«, u: Damir Barbarić, *Ideja dobra*, Demetra – Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, Zagreb 1995., str. 21–181.

Basariček, Stjepan; Tomislav Ivkanec; Ljudevit Modec i Milan Pejnović (ur.), *Pedagogijska enciklopedija*, knjiga I, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 1895–1906.

Basriček, Stjepan, *Pedagogija. Povijest pedagogije IV. knjiga. Treće sasvim prerađeno izdanje*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 1916.

Batušić, Ivan, »Od najava i prologa do impromptua u francuskom i hrvatskom kazalištu«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 96 (1962), br. 326, str. 265–388.

Bazala, Albert, *Filozofijski portret Franje Markovića*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1874.

Đurić, Miloš N., *Historija helenske etike*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1987.

Franković, Dragutin, »Počeci Herbartovog pedagoškog utjecaja u Hrvatskoj«, *Savremena škola* 2/3–4 (1961), str. 172–193.

Grijak, Zoran, *Politička djelatnost vrbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001.

Hartmann, Nikolai, *Etika*, Naklada Ljevak, Zagreb 2003.

Hobbes, Thomas, *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2004.

I. T. [Trnski, Ivan], dr. Franjo Marković, »Vilinski dvori«, *Vienac* 6 (1874), br. 42, str. 660–668.

Kant, Immanuel, *Kritika čistog uma*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984.

Korač, Veljko, »Kantova Kritika čistog uma«, u: Immanuel Kant, *Kritika čistog uma*, Kultura, Beograd 1958., str. 5–47.

Kršnjavi, Iso, *Zapisci iza kulisa hrvatske politike*, knjiga druga, Ivan Krtalić (priredio), Mladost, Zagreb 1986.

Marković, Franjo (ur.), *Spomenica na svečano otvaranje kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu, prvog hrvatskog, dana 19. listopada 1874.*, Tiskara Dragutina Alberchta, Zagreb 1875.

[Marković, Franjo], »Filozofijski pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, govor nastupajućega rektora dra. Franje pl. Markovića, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1 (1975), str. 255–279.

Marković, Franjo, »Uvod u pedagogiku«, u: Zenko, Franjo (priređivač sveska), *Novija hrvatska filozofija. Hrestomatija filozofije, Svezak 10.*, Školska knjiga, Zagreb 1995., str. 115–121.

Marković, Franjo, »Sustav općenite pedagogike«, u: Zenko, Franjo (priređivač sveska), *Novija hrvatska filozofija, Hrestomatija filozofije, Svezak 10.*, Školska knjiga, Zagreb 1995., str. 122–128.

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Ostavština Franje Markovića, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

Petešić, Ćiril, *Milan Grlović, prvi predsjednik novinarskog društva*, Hrvatsko novinarsko društvo / Ogranak Matice hrvatske Križevci, Zagreb / Križevci 1992.

Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980., *Knjiga I–II.*, priredio i uredio Branko Hećimović, Globus / JAZU, Zagreb 1990.

Ronbach, Heinrich (ur.), *Lexikon der Pädagogik, II. band: Fest Feier-Klug*, Deutschen Institut für wissenschaftliche Pädagogik / Institut für Vergleichende Erziehungswissenschaft, Münster / Salzburg 1953., str. 668–670.

Schiffler, Ljerka, »Filozofijske konotacije hrvatskog realizma«, *Dani hvarskog kazališta, razdoblje realizma u hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug, Zagreb–Split 2000., str. 51–62.

Spisi Dekanata Mudroslovnog fakulteta za 1874. godinu, Arhiv Filozofskog fakulteta.

Šidak, Jaroslav, »Sveučilište do kraja Prvog svjetskog rata«, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1969., str. 91–125.

Šišić, Ferdo (ur.), *Korespondencija Rački–Strossmayer, od 6. oktobra 1860. do 28. decembra 1875.*, knjiga prva, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1928.

Šišić, Ferdo (ur.), *Korespondencija Rački–Strossmayer, od 6. januara 1876. do 31. decembra 1881.*, knjiga druga, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1929.

Šišić, Ferdo (ur.), *Korespondencija Rački–Strossmayer, od 5. januara 1882. do 27. juna 1888.*, knjiga treća, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1930.

Zaninović, Mate, *Opća povijest pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb 1988.

Ivan Peklić

**Franjo Marković:
University as a Spiritual Vessel of the Nation**

Abstract

Activity of Franjo Marković is to a great extent related to the University of Zagreb. Marković was the first dean of the Faculty of Philosophy, where he was also a lecturer from 1874 to 1914. He held the position of rector of the University of Zagreb, too. He taught Ethics, Aesthetics, Psychology, History of Philosophy, Pedagogy, and Logic. As rector, he very much cared not only about the education of young students, but also about the teachers and financial situation of the University. In two inauguration speeches Marković expressed his attitudes and ideas regarding the tasks that should be assigned to the university. In the speech "Towards Logic", held on the occasion of the opening of University on 18 October 1874, he emphasized the role of philosophy in forming of the homeland. Since Marković was of the opinion that philosophy is one of the first sciences which should be taught at the University, it is evident that the role of the University in creation of the national state is unavoidable. In his inauguration rectorial speech "Croatian Philosophy Writers in the Velebit Region from the 15th to the 18th Century", held on 19 October 1881, Marković emphasized "that only the nation that acquired the homeland of thoughts also acquired its true homeland". This paper will provide an outline of Marković's contribution to the Croatian University and present the tasks that were assigned to university in the context of creating a modern Croatian state.

Key words

Franjo Marković, University of Zagreb, Marković's speeches, the role of philosophy